

Marksizmin kuyumcusu

Sungur Savran

Nail Satlıgan'ı nasıl anlatmalı? Her şeyden önce Marksist teorinin bir ustası olarak. Marx ile Engels'in yapıtına hâkimiyeti Türkiye'de kolay kolay kendine eş tanımazdı. Ama bu hâkimiyet skolastik bir tekrarlamanın vesilesi olmadı. Nail, doktora tezinden¹ itibaren Marksist iktisat teorisinin hiç el atmamış olduğu alanlara doğru açıldı. Değerlerin ve fiyatların uluslararası alanda oluşumu dünya çapında Marksist teori açısından ilkel denebilecek bir düzeyde idi. Nail bu alandaki teorik yaklaşımı yaratıcı biçimde geliştirdi. Kendinden önce bu alanda çalışmış belli başlı Marksist teorisyenleri değerlendirdiği bir yazısını okur son yayınlanan ortak kitabımızda bulabilir.² Bunu yaparken daha genel olarak Marksist değer teorisinin çeşitli boyutlarını da derinlemesine işledi. Bilindiği gibi, Marx'ın *Kapital*'inin üçüncü cildi kendi hayat süresi içinde yayınlanmamıştır. Bu cildi (ikinci cildi de olduğu gibi) Engels yayına hazırlamıştır. Yani *Kapital* 3. cilt bitmemiş bir yapıt karakteri

1 Nail Satlıgan, *Emek-Değer Teorileri ve Dışticaret*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1982.

2 Nail Satlıgan, "Üretken Sermaye Hareketleri ve Çağdaş Eşitsiz Mübadele Kuramcıları: Emmanuel, Amin, Mandel", Nail Satlıgan/Sungur Savran/E. Ahmet Tonak, *Kapital'in İzinde*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012 içinde.

taşır. Burada, gerek bir sektörde aynı mal için farklı üretim koşulları geçerli ise değer nasıl belirleneceği, gerekse arz ve talebin karşılıklı ilişkisinin bu belirlenmeye etkisinin ne olduğu çok berrak değildir. İşte Nail bu çok zor alana el atarak, değer kategorilerini bir kuyumcu titizliğiyle incelemiş ve değer teorisinin bu düzeyde daha sağlam temellere yaslanmasına giden yolu açmıştır.³

Nail, *Kapital*'in bitmemiş bir yapıt olduğunun derinlemesine bilincindedeydi. Marx'ın tahlilini başka alanlarda da ileri taşımak gerektiğini biliyordu. Bu tür çabalarına bir başka örnek de “hayali sermaye” üzerine yaptığı çalışmadır.⁴ Borsanın kapitalizmin bütünsel yapısında tuttuğu yeri günümüz kapitalizminin çelişkilerinden hareketle ama teorik bir temellendirme ile bu kadar berrak biçimde ortaya koyan bir yazıya bu satırların yazarı bildiği dillerin hiçbirinde rastlamamıştır.

Nail, enternasyonal olanla yerli olanın ilginç bir sentezi idi. Annesi Rus'tu, babası Rusya'dan gelen bir Tatar'dı. Aile uzun yıllar Çin'de yaşamış, Nail de orada doğmuştu (ama çok küçük yaşında geldiği İstanbul'da büyümüşü). Fizikine baktığınızda, bir Rus asilzadesi ile karşı karşıya olduğunuz dahi zannedebilirsiniz. Anasından Rusça öğrenmişti, lisede Almanca, üniversitede İngilizce, İtalya'da burslu araştırma yaparken İtalyanca, kendi çabasıyla Fransızca. (*Kapital*'i çevirirken kitabın İspanyolca edisyonundan yararlandığına ben tanıdım!) Yani başka birini Nail'in yerine koyun, içinde yaşadığı topluma burun kıvıran, her an buradan çekip gitmek isteyen bir varlıklı küçük burjuva züppenin ruh durumuna girmesi çok kolay olurdu. Ama o bu topraklara çok bağlıydı. Sanıyorum, bu yerliliğinde sosyalist sola çok küçük yaşında, neredeyse kısa pantolonlu iken intisap etmiş olmasının büyük rolü vardı. Sonra da partili ya da partisiz, Türkiye solundan hiçbir an kopmadı. Hep bu hareketin yerlisi, yerleştiği olarak kaldı, hiç göçebeleşmedi. Diyebiliriz ki, Nail Türkiye'nin değil ama Türkiye sosyalist hareketinin sevdalısı idi. İşçilerin vatani olmadığına inanmış, ama Türkiye sosyalist hareketini kendi vatani olarak seçmişti!

Bunun Nail'in entelektüel faaliyeti açısından çok önemli bir sonucu olacaktı: Marksizmin, kendisinin o çok hâkim olduğu yabancı diller sayesinde

3 Bkz. Nail Satlıgan, “Değer Büyüklüklerinin Belirlenmesi Üzerine Filolojik Bir Deneme”, a.g.y. içinde.

4 Nail Satlıgan, “Günümüz Kapitalizminin Pamuk İpligi: Hayali Sermaye Spekülasyonu”, Nail Satlıgan/Sungur Savran (der.), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, 2. Basım, Belge Yayınları, İstanbul, 2009. Bu değerli yazıya Yordam Kitap'ın üç yazarlı derlemesinde de yer verilmiştir.

kolayca eriştiği kaynaklarını Türkçe'den (veya Türkçe ve Kürtçe'den) başka hiçbir dille dünyayı tanıyamayacak kardeşleri için erişilebilir kılmak üzere yorulmaz bir çeviri çabası. Nail'in Türkiye sosyalizmine ikinci büyük katkısı işte buydu. Kuşkusuz, Türkçe'ye kazandırdığı birçok Marksist çalışma arasında ötekilerle karşılaştırılmayacak derecede önemli olan, *Kapital*'dir, ama aynı zamanda *Komünist Manifesto*'dur.⁵ Biri Marx'ın, öteki Marx ile Engels'in bu iki yapıtını Türkçe'ye çevirirken Nail'in başkalarına göre avantajları saymakla bitmez. Bir kere, başkalarından farklı olarak, Marx'ın ana dili ve istisnalar dışında çalışmalarını kaleme alırken kullandığı dil olan Almanca'ya Nail'in büyük bir hâkimiyeti vardı. İkincisi, bir dil ustasıydı. Dile düşkün kişiler, ne bileyim, Hakkı Devrim veya Şiar Yalçın benzeri dil uzmanlarından haberdardılar. Çünkü bu insanlar günlük gazetelerde yazarak duyurmuşlardır kendilerini. Ama Nail'in nasıl bir dil sevdalısı ve ustası olduğunu, sadece ona yakın olma şansına nail olanlar bilebilirler. Nail'in çevirileri, Türkçe'nin en ince nüanslarına kadar giden bir derinlik taşırdı. Üçüncüsü, birçok başka dil bilmesi ve bu yüzden yabancı diller sihirbazı haline gelmiş olması, özellikle *Kapital* çevirisi açısından büyük bir avantajdır. Çünkü pek az insanın bildiği kadar ağır bir entelektüel olan Marx'ın *Kapital*'de kullandığı terimler, deyimler, yabancı dilde verilmiş referanslar vesaire, altından çok zor kalkılacak kadar çeşitli ve zengindir. Nihayet, Marx'ın yapıtlarını, hele hele *Kapital*'i Türkçe'ye çevirmiş ve çevirecek pek az insanda bulunabilecek bir Marksist teoriye vukuf, Nail'i bütün öteki Marx çevirmenlerinden ayırır. Teorik çeviri üç dil arasında bir iletişimdir. Kaynak dil, hedef dil ve o alanın teorik dili. Nail, kendisi Marksizmin bir teorisyeniydi. Onun için Marx çevirisinde her üç dili de “konuşturuyordu”.

Kapital'den farklı olarak, *Komünist Manifesto*'nun Türkçe'de daha çok sayıda ve daha iyi çevirileri vardı. Nail'in çevirisinin önemi çeviriyi kitabın orijinal dilinden, yani Almancasından yapmış olması ve teorik vukufu dolayısıyla her ince nüansı kavrayabilmesinden kaynaklanıyordu. Tek bir örnekle Nail'in *Kapital* ve *Manifesto* çevirilerinin önemini kavramak mümkündür. *Manifesto*'nun üzerinde çok konuşulan bir pasajında köylülük, daha doğrusu kırsal hayat hakkında bir yorum yapar Marx ve Engels. Bu yorum, birçok dile “kırsal hayatın ahmaklığı” (en yaygın olarak bilinen dil İngilizce'de “*the idiocy of rural life*”) olarak çevrilmiştir. Bu ifade, *Manifesto*'nun yazarlarının köylülüğü küçümsediği, devrimci bir güç

5 Karl Marx, *Kapital*, cilt I, çev. Mehmet Selik/Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul 2011 ve Karl Marx/Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, birinci basım 2008.

olarak görmedikleri yolunda **yanlış** bir yargının delillerinden biri olarak kullanılagelmiştir. Şimdi Marx ve Engels'in düşüncesinin çok önemli bir uzmanı olan August Nimtz'in yakında Türkçe'ye çevrilmiş olan kitabından bu konuya değinen bir dipnotunun ilgili kısmını okuyalım:

[Hal] Draper, *Manifesto*'daki sıkça alıntılanan "kır hayatının ahmaklığı" ibaresinin aslında bir yanlış çeviri olduğunu ikna edici bir şekilde savunur. (...) Buna göre, "kır hayatının gözlerden irak yalıtılmışlığı" daha doğru bir çeviri olacaktır.⁶

Burada, Nimtz'in (kendisi de çok başarılı olan) çevirmeni duruyor, bir köşeli parantez açıyor ve bir "çevirenin notu" yerleştiriyor dipnotun içine:

Yararlandığımız Nail Satlığan çevirisinde bu ibare "kır hayatının yalıtılmışlığı" şeklindedir (*Manifesto*, s. 26).

Bunun anlamı umarım anlaşılıyordur. Bakın, İngilizce'de çok saygın yayınevlerinin bastığı *Komünist Manifesto* çevirilerinde Marx ve Engels'in bu ibaresi hâlâ "kırsal hayatın ahmaklığı" olarak geçiyor. Şu anda herkesin (oldukça yanlış bir şekilde) düşünsel hayatın Kâbesi gibi gördüğü anglo-sakson dünyasının aydınları *Manifesto*'yu böyle öğreniyor. Bu yüzden (muhtemelen tarihin gördüğü en titiz Marksologlardan biri olan) Hal Draper bunun yanlış olduğunu kendi kitabında uzun uzun anlatıyor. Bir başka çok iyi uzman (Nimtz) bunu kitabında aktarıyor. Oysa Türkçe'de okuyucu 2008'den beri Marx ile Engels'in gerçek meramına uygun bir *Manifesto* okuyor! Neden? Çünkü çevirmen Nail Satlığan'dır!

Nail'in uluslararası düzeyde bir aydın olduğunu anlatmak için başka bir örneğe ihtiyaç var mı?

Nail'in Türkiye solunun entelektüel hayatına verdiği bir başka katkı biçimi de dergi yayıncılığında yaptığı çalışmalardır. Burada ilk akla gelecek olan elbette *11. Tez* dergisidir. 12 Eylül rejiminin, arkasında bir plebisitle Kenan Evren'i nöbetçi darbeci olarak bıraktığı yıllarda, 1984-85 döneminde, Türkiye işçi sınıfı hareketi ve solu düzenin canice saldırıları altında iken, solda iki dergi çıkmaya başladı. Daha doğrusu, kendini sol addeden ve gösteren iki dergi. O günlerin atmosferini ve *11. Tez*'in anlamını kavrayabilmek için bu iki derginin hangileri olduğunu bilmek yeter. Bunlardan ilki *Yeni Gündem* adını taşıyordu ve Murat Belge ve *Birikim* çevresi tarafından çıkı-

⁶ August H. Nimtz, *Demokrasi Savaşçıları Olarak Marx ve Engels*, çev. Can Saday, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s.98n.

rılıyordu. Sivil toplumculuğun ya da daha sonra ilk kez *11. Tez*'de konulan teşhisle sol liberalizmin Türkiye'ye ve soluna şırınga edilmesi bu dergi ile başlar. Bunun karşısında, güya sivil toplumculukla mücadele eden bir başka dergi vardı: *Saçak*. Bu da Doğu Perinçek ve Aydınlık çevresi tarafından çıkarılıyordu. Tabii Marksizm adı altında Kemalizm yapıyor, ama zaman zaman da dönemin ruhuna uygun olarak sivil toplumculuğa yöneliyordu. Manzarayı görüyor musunuz? Şu simge isimler tabloyu ne kadar berrak biçimde açıklıyor. İşte Nail, bu "çorak ülke"de *11. Tez* dergisini yayımlayarak hem sivil toplumculuğa, hem de Stalinist-Kemalist kırması bir ideolojiye karşı Marksizmin sesi haline gelen *11. Tez*'i yayımlayan kolektifin ilk çekirdeğindekiydi, derginin isim babasıydı.

1980'li yıllarda, belki de hayatında en sevdiği politik-teorik faaliyet olarak *11. Tez*'le uğraştıktan sonra, 1990'lı yıllarda, fikren daha homojen olma avantajına sahip olmakla birlikte etkisi *11. Tez*'den elbette daha sınırlı olan *Sınıf Bilinci* dergisinde Yayın Kurulu üyeliği yaptı. *Sınıf Bilinci*, Nail'in siyasi olarak da sempati duyduğu ve desteklediği Patronsuz General-siz Bürokratsız Sosyalizm grubunun 1999'da bölünmesi ile birlikte yayını durdurdu. Bu bölünmeyi Nail anlayamadı. Örgütsel yaşamdan uzun yıllar boyunca uzak kalmıştı. Son yıllardaki tek deneyimi, çok gevşek bir yapıya sahip olan ÖDP olmuştu. Bu yüzden Bolşevik çalışma tarzını ve parti inşasını benimseyenlerin Menşevik bir yaklaşıma sahip olanlardan kopmasını kavrayamamış, benimseyememişti. Buna rağmen, Bolşevik akımın 2000'li yılların ortalarından itibaren yayınlamaya başladığı yeni teorik-politik dergi olan *Devrimci Marksizm*'i danışma kurulu üyesi olarak destekledi. Sağlığının bozulmasına paralel olarak azalan ölçüde yazılarla katkıda bulundu.

Sadece teoriyle olmaz

Kısacası, Nail Satlıgan teorik alanda Türkiye sosyalizmine kendi çalışmalarıyla olsun, çevirileriyle olsun, dergiciliğiyle olsun, çok büyük katkılarda bulundu. Ama o fildişi kule aydınlıklarından değildi. *11. Tez* dergisi için bulduğu ad bile, aslolanın dünyayı pratikte değiştirmek olduğunu derinden kavramış olduğunu gösteriyor. Hayatının hiçbir aşamasında politikadan uzak kalmadı, sağlığının elverdiği ölçüde yüzünü pratiğe çevirdi.

Nail, Türkiye solunun içinden organik olarak büyümüş bir teorisyendi. Daha lise öğrencisi iken sosyalizme bağlandı, yaşı müsait olur olmaz derhal Türkiye İşçi Partisi'ne, 1960'lı yılların ikinci yarısında yüzünü sosyalizme dönen bütün işçilerin, Kürtlerin ve öğrencilerin katıldığı o kitle partisine

üye oldu. Ama aynı zamanda öğrenci hareketinin içinde yer alan bir genç olarak, hayatının tamamı boyunca kendisi için büyük önem taşıyan ideolojik meselelere ilgi duydu ve Maoizme karşı bir sempati geliştirdi. 19 yaşındayken *İşçi Köylü* gazetesinin Yayın Kurulu üyesiydi. 12 Mart'ta gözaltına alındı, işkence gördü, tutuklandı, cezaevinde kaldı. Devletin eline düşmüş bir Maoist olarak Çin doğumlu olmasının bir avantaj olmadığını hatırlayalım. Doğruluğu biraz kuşkululu bir öykü bile vardır bu konuda: Herkesin hücrelerinin kapısında adı, doğum tarihi ve yeri yazıyormuş. Nail'ininde de tabii ki doğum yeri olarak Çin!

Nail'in gençlik yıllarını tam da Türkiye solunun kitleleşme ve ayrışma çağında yaşamış olması, onun bu toprakların sol hareketiyle kurduğu akıl ve gönül bağından derinden belirleyecekti. Hiç unutmam. *Birikim* dergisi, yanlış hatırlamıyorsam, 1974 veya 1975 yılında yayınlanmaya başlamıştı. İlk sayısında Ernesto Laclau'nun Latin Amerika'da üretim tarzı konusundaki tartışmaları ele alan bir yazısını yayınlamıştı. Teoriyi küçümsemek Nail'den uzak olsun. Ama tepkisi, “bu tartışmalar 60'lı yıllarda bizde zaten yapılmıştı” olmuştu. Türkiye solunu, bir ilk aşkı gibi seviyordu, onun üzerine “gül koklamak” hoşuna gitmiyordu! Türkiye İşçi Partisi deneyimi de onu etkilemişti. Bütün hayatı boyunca Marksistlerin mutlaka “partili” olması gerektiğini söyledi durdu.

Gönül bağı, körlük anlamına gelmiyordu Nail için. 1974 genel afından yararlanarak cezaevinden çıktıktan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde (benim de görevli olduğum kürsüde) asistan olduktan, Tüm Asistanlar Derneği (Tümas) İstanbul şubesinin aktif bir militanı ve daha sonra yöneticisi haline geldikten sonra, Nail eski görüşlerini köklü biçimde gözden geçirdi. Önce Maoizmden koptu. Türkiye solunda Sovyetler Birliği ile Çin taraftarları arasında oluşmakta olan kutuplaşmada anti-Maoist bir tavır takındı. Daha sonra sola o dönemde hâkim olan genel çerçeveyi de sorgulamaya başladı. Bu konudaki tavrını kamuya ilk kez Tümas İstanbul şubesinin bir eğitim seminerinde açıkladı. Eğitimin iki sunucusundan biri olan Nail, solun tarihindeki faşizm tartışmasında, o dönemde solun ezici çoğunluğu tarafından hâlâ “hain” ve “Sovyet düşmanı” olarak damgalanan Trotskiy'in haklı olduğunu, o düzgün cümleleri, o muhteşem akıl yürütmesi ile sesinde en ufak bir titreme olmaksızın anlattı. Bu, Nail'in siyasi olarak ikinci doğuşu idi. Artık o bir devrimci Marksistti, yani anti-Stalinistti.

Partizan bir bilge

1970’li yılların örtülü iç savaşını Nail’le birlikte Tümas’ta sendikal mücadeleye vererek yaşadık. O dönemde tarihi TKP DİSK’i tepeden inme bir operasyon ile ele geçirmişti. Bu sayede bütün toplumsal hareket üzerinde güçlü bir etki yaratmıştı. Teknik elemanlar hareketi, memur hareketi, kadın hareketi, sanatçı kuruluşları, gençlik vb. içinde çok büyük bir güce ulaşmıştı. Zaman zaman yapılan demokratik kitle örgütleri toplantılarında TKP’nin bu hâkimiyeti Tümas temsilcilerine karşı dayatmacı bir tarzda ileri sürülürdü. Çünkü Tümas TKP’nin ele geçiremediği ender örgütlerden biriydi. Devrimci Yolcu, Kurtuluşçu, “Doktorcu”, başka gruplardan, Kürt hareketlerinden, Trotskistlerden ve ÇBS’den (o dönem yaygın olan “Çizgisi Belirsiz Sosyalist” anlamına gelen bir kısaltma) oluşan bir ittifak hem İstanbul ve Ankara şubelerinde, hem de genel merkezde seçimleri hep kazandı. Bir TKP grubu vardı. İstanbul’da bir de daha küçük Maoist bir grup vardı. Ama yönetim hep geniş ittifakta kaldı. Nail burada hem daha önceki dönemde kazanmış olduğu siyasi becerilerini kullanarak, hem de kitle politikasını öğrenerek çok büyük bir katkıda bulundu. Tümas örgüt içi demokrasi bakımından Türkiye solunda örnek olacak bir ortam yaratmıştı. Yönetim Kurulu toplantıları bütün üyelere açık yapılırdı. O toplantılar hepimiz için tam bir kitle çalışması, hatta sosyalizm okulu olmuştur. İşte o toplantılarda, Nail, muazzam akıl yürütme kapasitesiyle, engin bilgisiyle, o kendisinin çok sevdiği terimle “selis” konuşmasıyla ve (özellikle Maoistlerin, ama bazen de TKP’lilerin ağır provokasyonlarına rağmen koruduğu) vakur sükûnetiyle bu okulun güzelleşmesinde müthiş bir rol oynamıştır. Muarızları dâhil, Tümas İstanbul şubesinin aktif üyesi olup bunu yadsıyacak bir tek kişi olabileceğini hayal edemiyorum. O, gerçek bir bilgenin rolünü ilk kez Tümas’ta oynadı. Hiç unutmuyorum, bir defasında Maoistlerden bazılarının kendisine ağır ve provokatif bir saldırı yöneltmesi karşısında (unutmayalım, Maoizm’den yeni kopmuştu Nail) birçok insan zıvanadan çıkınca, Nail sükûnetini koruyarak “arkadaşlar, böyle yapmayın, milliyetçilerin de söz hakkı vardır” demişti.

1970’li yıllarda Nail henüz siyasi bakımdan ikinci doğuşunun derslerini sindirme aşamasındaydı. Doğrudan siyasi angajmana girmede. 1980’li yılların ilk yarısında ise bütün Türkiye solu geri çekilmiş olduğundan fazla bir faaliyet yürütemedi. Nail’in bundan sonraki ilk atağı *11. Tez* oldu. Bu derginin Türkiye solu için ne büyük anlamı olduğunu tarih mutlaka yazacaktır. Solun büyük kısmı (o da şimdilik) sol liberalizme bütünüyle kapılmadıysa, en azından rüşveti kelam olarak sol liberalizme karşı çıkıp Marksizmi savunuyorsa, bunda eski adıyla sivil toplumculukla, *11. Tez*’in koyduğu adıyla sol liberalizmle ilk büyük ideolojik meydan savaşını vermiş olan bu dergi

çok etkili olmuştur. Bu dergide Nail çok fazla yazı yazmadı. Onun yazıları daha ziyade kısa ve güncel konularda yazılar anlamına gelen “değinme” kategorisindeydi. Ama dergideki rolü belirleyici idi. Nail kapsayıcı idi. Korkut Boratav’dan Ertuğrul Kürkçü’ye çok çeşitli eğilimde Marksistlerin dergide yer alabilmesinde büyük rol oynadı. Yatıştırıcı idi. Büyük davanın önemini bir kez kavradığında küçük çekişmelerin aşılmasının gerekli olduğunu herkese hissettirdi. İlerletici idi. Kendisi çok yazmadı, ama yazılanların kalitesinde hiç küçümsenmemesi gereken etkileri vardır. Sevimli idi. Askeri rejim kalıntılarının dergiye saldırı olasılığı karşısında Yayın Kolektifi toplantıları bir yemek toplantısı görünümünde düzenleniyordu. Bir gün Nail yemekler gecikince “bugün servis çok kötü” diye şikâyet ettiğinde epeyi yanlıs anlaşılmıştı! *11. Tez* Nail’in bilgeliğini geliştirdiği ve kanıtladığı ikinci alan olmuştur.

1990’lı yıllar solun yeniden ayağa kalkması için verilen mücadelelerin yıllarıydı. Önce takvim olarak değil ama siyasi olarak 1990’lı yılların parçası olan BTDK (Birlik Tartışmaları Düzenleme Kurulu) ya da daha yaygın kullanılan adıyla “Kuruçeşme” vardı. Nail burada solun geniş yelpazesini ve büyük kitleleri (bu toplantıların bazılarında bin kişiye yaklaşan bir topluluk olurdu) etkilemede zaten var olan müthiş hitabet yeteneğine ustalığı ekledi. Kuruçeşme’nin kendisi başarısız oldu. Onun içinden yürümenin, bir birlik devrimci parti oluşturma çabasının doğru bir yöneliş olup olmadığını tartışmanın yeri burası değil. Ama Kuruçeşme, 1996’da çok sayıda siyasi geleneği bir araya getiren, içinde çeşitli eğilimleri barındıran bir parti olarak kurulan ÖDP için bir alıştırmaya alanı oldu.

1990’lı yılların ikinci yarısı ÖDP yıllarıydı. “Marksist aydın partili olur” sözünü hep tekrarlayan Nail, yıllarca partisiz yaşamdan sonra 1996 başında amacına nihayet ulaşıyordu. ÖDP’deki rolü, benim kişisel kanaatime göre, Türkiye soluna bıraktığı miras bakımından *11. Tez*’deki rolü kadar önemliydi. *11. Tez* sola ideolojik alanda Marksizm şıngırası idi ise, ÖDP’deki rolü partide toplanmış çok geniş siyasi hareketler yelpazesine dönük olarak sosyalist hareketin Marksist bir politika gütmesi gerekliliğini vurgulamak oldu. Nail’in bilge yanını vurgularken onu sanki “partiler üstü” ya da “çizgiler üstü” bir sosyalist gibi sunanlar, onun ÖDP’de devrimci Marksizmi savunma yolundaki militan çabasına iyi bakmalılar. ÖDP’de Özgürlükçü Sosyalizm adı altında örgütlenmiş çoğunluk eğiliminin karşısında bir başka çoğunluk oluşturmak mümkündü. Bu eğilimin sınıf politikasından kopmayı, Kürt hareketine ve radikal sola sırt dönmeyi, burjuvazinin liberal kanatlarıy-

la işbirliği yapmayı önüne koymuş, neoliberalizmin piyasa taarruzuna bile teslim olmuş korkunç politikası karşısında (aralarına bazı Trotskistlerin bile katıldığı) koskoca bir ortayolcu ekip maalesef uzlaşmacılığın yolunu tuttu. İşte “partiler üstü” tavır oydu.

Nail ise Beyoğlu ilçesinde Marksizmden bütünüyle kopmuş uçuk fikirlerle, İstanbul çapında işçi sınıfından bütünüyle uzak duran zihniyetle, Türkiye çapında genel konferans ve kongrelerde ise sol liberalizmin hâkimiyetine karşı partinin gerçek Marksist kanadı olarak kurulmuş olan Sosyalist Emek İnisiyatifi (SEİ) saflarında mücadele etti. ÖDP’nin birinci konferans ve kongresinde bulunmuş olanlar, onun (SEİ’nin baş sözcülerinden biri olarak) ne yaman bir hatip, ne kadar usta bir müzakereci, ne kadar incelikli bir taktisyen olduğunu unutamayacaklardır. ÖDP içinde SEİ’deki mücadelesi, Nail’in teorik/ideolojik alanda *11. Tez*’de verdiği mücadeleden ayrılmıyordu. Nail, bilge ise, bu onun başkalarını dinleme ve onları ikna ederek kazanma çabasından geliyordu. Yoksa öyle içi boş bir “sosyalistler birlik olmalı” yuvarlaklığından değil. Nail, aslında, hem ÖDP’de, hem de genel olarak solla ilişkisinde, Marx’ın çok parçalı, çok eğilimli I. Enternasyonal içinde yaptığı çalışmada benimsediği ilkeyi devralmış gibiydi: *Fortiter in re, suaviter in modo*. Yani “özde ısrarcı, üslupta nazik”. Onun bilgeliğini ortayolculukla, idare-i maslahatçılıkla, her görüşü birbiriyle telif etmeyle, hele hele ideolojik meselelerde hoşgörü ile karıştırmak, Nail’e yapılacak en büyük haksızlık olur.

Uzlaşmaz bir anti-Stalinist, gerçek bir devrimci Marksist

Bu sadece Marksizmi bir teori, bir ideoloji, bir program olarak her türlü burjuva ve küçük burjuva ideolojisine karşı katı denebilecek bir tarzda savunmasında ortaya çıkmıyordu. Nail aynı zamanda sosyalist devrimler sonrasında devlet iktidarına el koyarak kendi ayrıcalıklarını yeni düzenin esas amacı haline getiren bürokrasilere ve onların ideolojisi Stalinizme bütünüyle düşmandı. Siyasi bakımdan ikinci doğuşu, Marksizmin tarihindeki bu büyük kopuşu fark etmiş olmasından kaynaklanmıştı. 1970’li yılların ortalarında yaşadığı bu dönüşüm, hayatının sonuna kadar ona yol gösterecekti.

Nail’in sol siyaset yelpazesindeki konumu bazıları için zaman zaman kafa karıştırıcı olmuş olabilir. Nail çoğunluğun sandığı gibi *Trotskist* değildi. Bu satırların yazarı bunu böylesine kolay yazınca şaşırınlar olabilir. Sonuç olarak Nail 1990’lı ve 2000’li yıllar boyunca (hatta aslında çok daha geniş bir siyasi yelpazeyi bir araya getiren *11. Tez* deneyimi bünyesinde dahi) şu ya

da bu biçim altında, geniş sol kamuoyunda “Trotskizm” olarak bilinen akımı desteklemişti. Yukarıda Nail’in *Sınıf Bilinci ve Devrimci Marksizm* dergilerini desteklediğini, katkılarıyla zenginleştirdiğini belirttim. Ayrıca 1990’lı yılların başında Trotskistlerin kurduğu Kardelen Yayınları’nın da yönetiminde yer almıştır. Siyasi olarak da 1990’lı yıllarda Patrosuz Generalsiz Bürokratsız Sosyalizm grubundan kendisini hiç ayırmamıştır. Peki, neden ona Trotskist değildi demeli ki? Hakikati söylemek için. Çünkü kendisi “ben Trotskist değilim” diyordu. Biz tarihi tahrif edenlerden değiliz.

Ama Nail kelimenin en saf anlamında *devrimci Marksist* olarak nitelenmelidir. Bu ne demektir? “Devrimci Marksist”, çoğu insanın muhtemelen sandığı gibi, Trotskistlerin bulduğu bir siyasi isimlendirme değildir. Lenin’in II. Enternasyonal içinde, revizyonistlerden farklı olarak, Marksizme karşı çıkmayan, ona biçimsel olarak bağlılığını ilan edip aslında ondan kopmuş olanlar (Kautsky, Hilferding, Otto Bauer, Rus Menşevikleri ve sayısız başkaları) ile Bolşevizmin, Alman Spartakizminin (Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht vb.) ve benzeri akımların arasındaki farkı vurgulayabilmek için geliştirdiği bir terimdir. “Onlar kendilerine Marksist diyebilirler, ama devrimci değildirler” demek istiyordu Lenin, “biz ise Marksistiz, ama devrimci cinsten”, yani mümkün olan tek cinsten. Bu, komünizmin sosyal demokrasi-den kopuş anına uygun tanımlamaydı. Ardından Sovyet bürokrasisi ve onun ideolojisi ve programı yükseldi ve devrimci öncüye uluslararası planda bir ikinci darbe vurdu. İşte o zaman Trotskiy ve IV. Enternasyonalciler, kendilerini sadece sosyal demokratlardan değil, bürokrasinin ideolojisi ve programı olan Stalinizmden de ayırmak için Lenin’in bu terimini öne çıkarttılar. Bizim için Trotskiy devrimci Marksizmin oluşumunda Lenin kadar hayati bir dönüm noktasıdır. O olmasaydı bugün Marksizm gerçek anlamında ayakta kalamayabilirdi.

Ama herkesin bunu böyle görmesini talep etmeyiz. Bu daha ziyade teoriye ve tarihe ilişkin yanıdır işin. Bir insan veya bir akım şayet bürokrasinin proletaryayı siyasi bakımdan mülksüzleştirip işçi devletini yozlaştırmasına karşı savaşmak gerektiğine, enternasyonalizmin yerine milli komünizmin konulmasına karşı çıkmak gerektiğine, bürokrasinin dünya devrimini durdurma çabasının teşhirinin gerekli olduğuna, proleter demokrasisine, Stalinizmin bütün tahrifatlarının sergilenmesine ve uluslararası komünist harekette yarattığı çarpık politik/programatik yönelişin değiştirilmesi gerektiğine inanıyorsa, o devrimci Marksisttir. Başka şekilde söyleyelim: Bir insan ya da bir akım, Leninizmi terk etmeden anti-Stalinist bir pozisyon benimserse o devrimci Marksisttir bizim gözümüzde. Ondan ayrıca bir de “Trotskizm”

sertifikası talep etmeyiz. Çünkü bizim için doktrin değil program belirleyicidir.

Bizim bir başka eski yoldaşımız, 2009'da yitirdiğimiz Ali Dehri (Aziz Vatan) için de geçerliydi bu. O gerçekten hiçbir zaman Trotskist olmamıştı. Ama bugünkü Devrimci İşçi Partisi'ni inşa etmek için çalışan ekipte bir aşamaya kadar önde gelen bir konumda yer almıştı. Nail farklıydı. Nail, fazladan, Trotskiy'in Marksist teori ve programa yaptığı özgül, orijinal büyük katkıları da benimsiyordu. Yukarıda, Nail'in siyasi olarak ikinci doğumunun kamuya Trotskiy'in son derecede özgül ve isabetli faşizm teorisinin savunulması biçiminde açıklandığını belirtmiştim. Nail, Trotskiy'in en önemli teorik ve programatik katkılarından biri olan sürekli devrim anlayışını da benimsiyordu. Nihayet ve en önemlisi, Nail Trotskiy'in en ayırt edici yanı olan Sovyetler Birliği tahlilini de benimsiyordu! Nail'in *Kapital* ve *Komünist Manifesto* çevirmeni olarak büyük övgüye mazhar olması güzeldir. Ama kimse şunu hatırlamıyor: Türkçe'de var olan çok güzel bir *İhanete Uğrayan Devrim* edisyonu vardır.⁷ Nail bunun hem redaksiyonuna katkıda bulunmuş, hem de daha önemlisi, bu edisyonu müthiş yararlı bir hale getiren, toplamı bir kitap hacmine yaklaşan bilgilendirme notlarını Almanca'dan Türkçe'ye kendisi çevirmiştir. Entelektüel tarih işte böyle çarpılır. Nail'in yaptığı en önemsiz çeviriler bile basına çıkmıştır da bundan söz edilmemiştir.

Peki, bütün bunlara rağmen Nail neden kendine Trotskist nitelemesini uygun görmüyordu? Bunu, Nail'le en son görüşmemizde bir defa daha konuştuğumuz için en ufak bir bellek yanılması olmadan anlatabilirim. (Ahmet Tonak da yanımızda olduğundan o da tanıklık edecektir.) Nail bu soruyu kendisine bir kez daha sormamdan hiç sıkılmaksızın, yalın bir cevap verdi. Kendisini az tanıyanlarının ve siyasi hasımlarının o mağrur tavrından dolayı tanımadıkları karakteristik alçakgönüllüğüyle Trotskiy'in yapıtını ve düşüncesini yeteri kadar tanımadığını, kendisine Trotskist nitelemesini bu yüzden uygun görmediğini söyledi. İnanılmaz ama gerçek! Onun yeterince tanımaktan anladığı, avucunun içi gibi tanıdığı *Kapital*'i tanıma ölçüsünde oluyor anlaşılın!

Yalnız ben bu açıklamaya tam katılmadığımı, en azından içimde bir başka, ek açıklama olduğunu belirtmek isterim. Bence, Nail, bilinçaltından, Trotskist olduğunu ilan ettiği takdirde ilk aşkı Türkiye solunun kendisini dışlaması gibi bir risk olduğunu düşünüyordu. O yüzden böyle yüksek bir standardı uygulamak ona daha elverişli geliyordu.

⁷ Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, kolektif çeviri, Alef Yayınevi, Eylül 2006.

Bu konuya son vermeden başka bir şeyi daha tarih için yeniden açıklamak isterim. Bugün Türkçe’de Trotskiy’in adı iki tür yazılıyor. Geleneksel olarak alışılmış Troçki biçimi ve bizim tercih ettiğimiz Trotskiy biçimi. Bu ikincisi, bazılarının sandığı gibi, ismi İngilizce ya da başka Batı dillerinden devralmakla ilgili değil. Zaten hiçbir Batı dilinde de Trotskiy’in adı “iy” ile bitmez. Ya “i” kullanılır, ya da “y”. Bu ismin böyle yazılmasının nedeni, Rusça okunuşunu olduğu gibi Türkçe’ye aktarma çabası. Latin alfabesi kullanılmayan dillerdeki isimlerin Türkçe’ye aktarılmasında en doğru yöntem okunuşa göre yazmaktır. Trotskiy işte budur. Bir Rus’a Troçki dersiniz muhtemelen anlamaz, ama Trotskiy dersiniz mutlaka anlar.

Bütün bunlar Nail’in kafasından çıkmıştır. Annesi Rus, babası da Rusya Tatarı olduğu için Rusça bilen Nail, dile olan o olağanüstü duyarlılığı ve titizliğiyle 1990’lı yılların başında Kardelen Yayınları Trotskiy yayınlamaya girişirken bizi uyarılmış ve ikna etmişti. Bu da ondan bir anıdır. Yani Nail yalnız Marksizmin değil dilin de kuyumcusuydu.

Trotskizm ile devrimci Marksizm üzerine bu çeşitlemeler bize bir şeyi hiç unutturmamalı. **Nail Devrimci İşçi Partisi’ni yaratan geleneğin bir yoldaşydı.** Bunu onurla, gururla, büyük harflerle tarihimize yazmalıyız!

Daha iyisini bizden esirgedi!

Ölen insanın ardından hep iyi şeyler söylemek âdettendir. Güzel bir âdet. Geride kalan sevenlerinin acısını hafifletir. Ama çok tek-yanlı olduğunda bu tür bir söylemin inandırıcılığı da kalmayabilir. Kaldı ki, Nail gibi Türkiye sosyalizminin hayatında ve tarihinde bir yeri olan bir insanı aynı zamanda eksikleriyle ve kusurlarıyla değerlendirmek gerekir.

Ben Nail’in tam kırk yıllık arkadaşıyım. Sayısız ortamda birlikte, çok yakın bir işbirliği içinde çalıştık. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde. Tümas İstanbul Şubesi’nde. *11. Tez*’de. Kuruçeşme’de. Kardelen Yayınları’nda. ÖDP’de ve SEİ’de. *Sınıf Bilinci*’nde. 2000’li yıllarda işbirliğimiz bir ölçüde zayıfladı. Nedenini yukarıda belirttim, birazdan o konuya döneceğim. Ama son yıllarda bile *Devrimci Marksizm*’de kısmen bir ortak çalışma yürüttük. Bütün bunların ötesinde çok yakın bir dostumdu. Gündüz ya da akşam, ikili ya da çoklu, özel veya kamusal sayısız konuda sohbet ettiğim bir insandı. O yüzden kendisini çok yakından tanıdığımı söyleyebilirim.

Nail, geride çok önemli bir miras bırakmakla birlikte çok daha fazlasını da yapabilirdi. Sağlık sorunları elbette önemsiz değildi, ama ona sığınıp başka şeyleri görmezlikten gelmeyelim. Çok yayılıyordu, dağılıyordu, yo-

ğunlaşmıyordu, o yüzden de bilgi, düşünce, yorum her şey kafasında birikiyor, ama bir türlü biçimlenip kendi dışına kamusal olarak aktarılacak biçime bürünemiyordu. Bu yayılmanın sembolik işareti, Nail'in içinde yaşadığı mekânı kullanma tarzı idi. Hayatı boyunca "ana evi"ni terk etmedi Nail. Babası, Nail nispeten gençken öldü, ama annesi Nail öldüğünde bile hâlâ hayatta. Nail önceleri sadece kendi odasında çalışma masasının, konsolların, kullanmadığı koltuk ve sandalyelerin üzerini kitap, dergi ve tabii ki onun büyük ilham kaynağı sözlüklerle doldurmaya başladı. Bir süre sonra odaya girmek ve dolaşmak basbayağı zorlaştı. Sonra, özellikle babasını yitirmesinin ardından, bu âdetini bütün eve yaydı. O anda okuduğu veya danışmak için elinin altında bulundurmak istediği bütün kitap ve yayınları kitaplıktaki yerinden indirip sağda solda yığma âdeti, Nail'in mutfak, banyo ve annesinin yatak odası dışında neredeyse evin her köşesini istila etmesiyle sonuçlandı. Onlarca değil, yüzlerce kitap ve yayın her tarafta, muhtemelen Nail'e göre gayet düzenli biçimde bütün eve yayılmış onu bekler halde dururdu. O da kâh bu kitaba, kâh şu dergiye, kâh o sözlüğe bakarak bütün gününü bilgiyi ve düşünceyi depolamakla geçirirdi. Sonra internet geldi, kablolu televizyon ve uydu geldi. Nail, o sonsuz merakı ile bu iki aracın sunduğu yepyeni dünyalara daldı. Saatlerini ve günlerini hep öğrenmekle, tanımakla, anlamakla geçiriyordu. Bu onun birikimini ve kavrayışını çok geliştiriyordu. Bunu sohbetlerde saptamak mümkündü. Ama ondan bir konferans veya yazı istediğinizde her şey değişiyordu. Konuşamazdı, yazamazdı, hazır değildi. Hep bir kaçınma. Hatta kaçma. Nail, Bilal'da, Özgür Üniversite'de ve birçok başka kurumda birçok konuşma yaptı. *Özgür Gündem* geleneğindeki gazetelere ve ilgili ilgisiz birçok dergiye yazılar yazdı. Ama bunlar onun birikiminin çok küçük bir kesrini gün yüzüne çıkardı. O engin birikiminin büyük bölümünü kendisine sakladı. Bizden yapabileceği daha iyi şeyleri esirgedi.

İkinci bir sorun, Nail'in ilk formasyonu sırasında edindiği bazı düşünce kalıplarını daha sonra yaşadığı siyasi bakımdan ikinci doğuş sürecine rağmen hiçbir zaman tasfiye edememiş olmasıdır. Bazı konularda inatla eski formüllere sarılıyordu. Mihri Belli ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi Türkiye solunda 1960'lı yıllarda büyük etki bırakmış Marksistlerden duymuş olduğu bazı fikirleri eleştirisiz muhafaza ediyordu. Mesela, Mihri Belli'nin bir solcunun ne kadar yurtsever olursa o ölçüde daha fazla enternasyonalist olacağını ve tersini iddia eden görüşünü hep tekrarladı. Mihri Belli bunun kökenini Fransız sosyalisti, I. Dünya Savaşı patlak verir vermez bir suikasta kurban gitmiş olan Jean Jaurès'e atfederdi. Benim kanım bu sözün aslında Stalin'e ait olduğudur. Ama hangisi olursa olsun, bu insanlar Nail'in sahip

Devrimci Marksizm

çıktığı görüşlerin temsilcisi değildir. Nail Mihri Belli'den etkilendiği için bunu görmezden gelmiştir. Yurtseverlik bir komünist özellik değildir. Belirli bir somut politik durumda ilerici olabilecek bir siyasi tutumdur, o kadar. Bu tür konularda, inatçı kişiliğine uygun olarak, Nail “Nuh diyor, peygamber demiyordu”.

Bu yaklaşımı ve Türkiye soluna olan gönül bağlılığı, Nail'i her zaman birleşik hareketlere doğru itmiştir. Bu nedenle hep büyük partilerden yana olmuş, bölünmenin bazen ilerici bir rol oynayabileceğini anlayamamış, küçük gruptan başlayan bir inşa sürecine hiç girmemiştir. Nail, Marksist aydın “partili olmalı” derken bunu hep büyük partiler için söylemiştir: Türkiye İşçi Partisi ve Özgürlük ve Dayanışma Partisi bu yaklaşımın açık örnekleridir. Bunlar hep birleşik partilerdir. Buna karşılık, devrimci Marksist gelenekte dünya çapında var olmuş ve var olacak olan propaganda grubu-çekirdek-birlik ya da liga aşamalarından geçerek partileşmeyi ve işçi sınıfı içinde adım adım kök salmayı içeren süreci hep küçümsemiştir. Oysa bugün birçok ülkenin önce gelen devrimci partileri tam da geçmişte bu yoldan geçerek inşa edilmiştir. Nail birleşik partilere olan bu düşkünlüğünden dolayı Bolşevizmin yatağı olabilecek küçük parti girişimlerine destek olmamış, aynı zamanda da bu yüzden Bolşevik çalışma tarzının ve inşa yöntemlerinin önemini kavrayamamıştır. Öyleyse, Nail'in Marksizmindeki en zayıf nokta, Leninizm tamamen angaje olmasına rağmen onun Bolşevizm olarak anılan parti inşa yöntemini kavrayamamış olmasıydı. 1999'da Patronsuz Generalsiz Bürokratsız Sosyalizm'de Bolşevik ve Menşevik ekipler arasında yaşanan bölünmeyi de bu yüzden anlayamamıştır.

1968 kuşağının medarı iftihar

Gelecek kuşaklar Nail Satlıgan'ı Türkiye sosyalizminin tarihi içinde hak ettiği yere mutlaka yerleştirmeyi bileceklerdir. Bundan kuşku yok. Bu yerleştirme konusunda alçakgönüllü olarak şimdiden kendi önerimi yapmak isterim.

Türkiye'nin 68 kuşağının elbette burada girilemeyecek birçok özelliği vardır. Ama bunların başında, kendinden önceki kuşakların TKP solculuğunun aşamacılığından, reformizminden ve devlete verdiği destekten devletle kavgaya tutuşmaya geçmiş olması gelir. TKP devlet partisini desteklemiştir hep. Deniz'ler, Mahir'ler, İbo'lar devlete devrimin ruhuyla yaklaşmışlardır.

Ama burada karşımıza 68 kuşağının trajedisi çıkar. Devrimin ruhu kendi bilincini ararken maalesef gerçek devrimci Marksizmi değil, daha önceki

kuşakların siyasi hatalarının **kaynağı** olan Stalinizmi bulmuştur. Bu yüzden ki, 15-16 Haziran 1970'te işçi sınıfı devrime dilekçesini yazdığında bu mesajı anlayamamış, bunun devrimci parti arayışı olduğunu kavrayamamış, silaha çağrı olduğunu sanmıştır.

Nail bu kuşağın içinden çıkan biri olarak devrimci Marksizmi bulmuş, proletaryanın ve partinin önemini kavramış, 68 kuşağını enternasyonalizmle bütünleştirmiştir kişiliğinde. Sadece bulmakla kalmamış, bütün fırtınalarda ona sarılmış, onu terk etmemiştir.

Öyleyse, Nail Türkiye sosyalizminin tarihine, her şeyin ötesinde, Türkiye'de devrimci ruhu enternasyonalist proleter bir Marksizmin bilinciyle donatma savaşçısı olarak geçmelidir.

Bu görevini nasıl mahir bir biçimde yapmış olduğunu hepimiz teslim etmeliyiz.